Yurt sog'inchi

ADIBLAR XIYOBONI

Адиблар хиёбонидаги ўйлар

ЮРТ СОҒИНЧИ

У ҳаёт машаққатларидан орттирган тажрибаси, ақл билан ҳаракат қилиши ва тадбиркорлиги, қолаверса, томирида соҳибқирон Амир Темурнинг қони оққани боис ҳам Ҳиндистонда янги давлат тузишга эришди.

Шерзодхон МАҲМУДОВ,
ЎзР ФА Тарих институти
директори ўринбосари,
тарих фанлари номзоди

Университетни тамомлаб, иш фаолиятимнинг илк йилларидан илмий иш билан шуғулланишга бўлган иштиёқим янада оша бошлаган эди. Бу мақсадимни амалга ошириш учун 2001 йилнинг сентябрь ойидан азим Тошкентга қараб йўл олдим. Ҳар сафар ота-онамни зиёрат қилиш учун туғилиб ўсган қишлоғимга отланар эканман, қалбимда юртга бўлган ошиқлик ва соғинчни ҳис қилардим.

Адиблар хиёбонида Заҳириддин Муҳаммад Бобурга ўрнатилган ёдгорликка боқарканман қалбимдан бу зотнинг шахсиятига нисбатан яна бир ҳис ўтди. Унинг Ватан туйғуси ва соғинчи ҳақидаги нолалари неча асрлар ўтса-да, ҳаётий ҳақиқатни англаш, мушоҳада қилишимизга туртки бераверади.

Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг тақдирига 12 ёшидаёқ ҳукмдорлик мартабаси битилгани боис, елкасига залворли масъулияти тушди. Унинг барча саъй-ҳаракатлари мамлакатни бирлаштириш, улуғ бобоси Амир Темур барпо этган салтанатни яна обод турғизишдан иборат бўлган. Лекин тақдир ҳар доим ҳам қувончли бўлавермайди. Унинг мамлакатни бирлаштириш йўлидаги ҳаракатлари эса аламли мағлубиятлари билан якун топди. Алалоқибат, у Ватанни ташлаб кетишга мажбур бўлди. "Бобурнома"ни ўқиш жараёнида Бобурнинг ёшлик чоғлари сарсон-саргардонликда кечганини кўрамиз. Ҳатто у қиш фаслида Кобул йўлидаги машаққатли кунларини "Бобурнома"да баён этар экан, унинг қанчалик заҳмат чекканига гувоҳ бўламиз. Бобурнинг Кобулга кетиши қиш фаслига тўғри келган эди. Қор шу қадар кўп ёққанки, ҳатто отнинг узангисига қадар етганини, баъзи жойларда отнинг оёғи ерга ҳам тегмай қолган ҳолатлар бўлгани "Бобурнома"да қайд этилади. Бундай оғир шароитдаги сафар бир ҳафта давом этган. Бу машаққатларга Бобур бардош бера олган бўлса-да, у қисматидаги синовли ва оғир кунларини қуйидаги тарзда ушбу байтда акс эттиради:

Чархнинг мен кўрмаган жавру
жафоси қолдиму,
Хаста кўнглум чекмаган дарду
балоси қолдиму.

Лекин бу машаққатли жараёнлар Бобур тақдирида янги эшикларнинг очилишига олиб келган эди. Улуғлар халқимиз бундай вазиятларга муносабат ўлароқ "ҳар қишнинг баҳори бор — ҳар тунинг саҳари бор", деб бежиз айтмайди-ку.

Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг иродаси, ҳаёт синовларига бўлган бардоши Яратганнинг марҳамати билан унинг тақдирида янги йўллар очди. У ҳаёт машаққатларидан орттирган тажрибаси, ақл билан ҳаракат қилиши ва тадбиркорлиги, қолаверса, томирида соҳибқирон Амир Темурнинг қони оққани боис ҳам Ҳиндистонда янги давлат тузишга эришди. Бу қадим ҳудудда тузилган салтанатнинг унинг авлодлари томонидан уч аср давомида бошқарилиши тарих саҳнасида бобурийлар сулоласининг ўз муносиб ўрнини эгаллашига замин яратди.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур ўзи асос солган салтанатни сиёсий жиҳатдан бирлаштирди, унинг ободонлаштирилишига қўшган ҳиссаси Ҳиндистон учун манфаатли бўлди. Шу жиҳатдан ҳам Ҳиндистоннинг йирик сиёсий арбобларидан Жавоҳарлал Неру ўзининг "Ҳиндистоннинг кашф этилиши" ва "Жаҳон тарихига бир назар" асарларида Бобурга юксак баҳо берган эди. Хусусан, Неру "Ҳиндистоннинг кашф этилиши" асарида "Бобур — дилбар шахс, Уйғониш даврининг ёрқин ҳукмдори, мард ва тадбиркор одам бўлган. У санъатни, адабиётни севарди, ҳаётдан ҳузур қилишни яхши кўрарди", деб эътироф этган эди.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур Ҳиндистонда салтанат соҳиби, подшоҳ бўлишига қарамай, ҳар доим Ватанини соғиниб яшади. У Ватанга бўлган соғинч туйғуларини ижодида, шеърларида ифода қилишга уринди.

"Бобурнома"да Мовароуннаҳрнинг Андижон, Ўш, Ахси, Косон, Хўжанд, Конибодом, Тошкент ва Самарқанднинг таърифлари экан, юртида қолган дўсту ёрлари, табиати, ноз-неъматлари унга Ватанни эслатар эди. Жумладан, "Бобурнома"да Андижонга таъриф берар экан: "Ошлиғи вофир, меваси фаровон, қовун ва узуми яхши бўлур. Қовун маҳалида полиз бошида қовун сотмоқ расм эмас. Андижоннинг ношпотисидан яхшироқ ношпоти бўлмас", деб қайд этади. Марғилонни таърифлаганда: "Яхши қасаба... анори ва ўриги асру хўб бўлур. Яна бир жинс ўрик бўлурким, донасини олиб, ичига мағиз солиб қурутурлар, "субҳоний" дерлар, бисёр лазиздур", деб ёзади. Бобурнинг ушбу қайдлари, бир томондан, ўз юрти деҳқонларининг миришкорлиги, аҳолининг кундалик турмушидан яхшигина хабардор бўлганини англатса, иккинчи томондан, бу қайдларда соғинч ҳисси ҳам акс этганлигини кузатиш мумкин. Буни Бобурнинг фикрлари ҳам тасдиқлайди. Жумладан, у Ахси (Наманганда етиштириладиган "Миртемурий" навли қовунни жуда юқори таърифлайди. Ҳатто Самарқандда турган вақтида бир маросимда Ахси билан Бухорода етиштирилган қовуннинг мазасини солиштирган, "Ахси қовунини ҳеч нисбаси йўқ эрди" деб эътироф этади. "Бобурнома"да унинг қовунни жуда яхши кўрганини ҳатто Ҳиндистонда балхлик полизкорларга қовун эктирганидан англаш мумкин.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур ўз асарида Самарқандни кўмсаб, унинг қуйидаги сифатларини жамлаб кўрсатади: "Самарқанд ажиб ораста шаҳредур, бу шаҳрдан бир хусусияти борким, ўзга кам шаҳрда андоқ бўлғай. Ҳар ҳирфагарнинг бир бошқа бозори бор, бир-бирлариға махлут эмасдур.... Оламда яхши қоғаз Самарқанддин чиқар. Самарқанднинг яна бир матоъи қирмизи махмалдурки, атроф ва жавонибға элтарлар". Бобурнинг бу таърифи аслида темурийлар давлатининг ўзаги бўлган Ватани Мовароуннаҳр билан фахрланиш ҳамда айни вақтда уни соғиниш ҳисларининг ифодасидир. Инсон ўз Ватанининг хуш ҳавоси, ноз-неъматлари ҳамда етиштириладиган маҳсулотлари афзалликларини бошқа жойда кўрмаганлиги, учратмаганлиги учун ҳам бундан фахрланади. Чунки Бобур Ҳиндистонда ўз салтанатини барпо қилган бўлса-да, у ерда Ватанининг табиати, боғлари, деҳқончилик маданияти ва иқтисодий ҳаётнинг бошқа соҳалари кўринишларини учратмади. Шу боис, Бобур томонидан ўз юртининг яхши сифатлари эсланиши, баён қилиниши аслида юрт соғинчидир, қалбидаги унутилмас яхши хотираларининг бир парчасидир.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур зукко олим ва ҳар бир нарсага эътиборли шахс бўлган. У Ҳиндистонда барпо қилинган расадхоналар билан Самарқандда қурилган Мирзо Улуғбек расадхонасини солиштирган. Мовароуннаҳрда вақтни белгилашда бир кеча-кундуз 24 соатдан иборатлиги, бир соат 60 дақиқадан ташкил топишини, Ҳиндистондаги вақт белгилашдан фарқли эканини қиёсий кўрсатиб берган. Шунингдек, ўзбек ва ҳинд маданияти ўртасидаги фарқларни, аҳолининг яшаш тарзидаги хусусиятларини таҳлил қилган. Бу ҳолат ҳам Бобурнинг Ҳиндистонда туриб, ўзбек маданиятини қўмсаганлигини англатади.

Заҳириддин Муҳаммад Бобурни кўпчилик шоҳ ва шоир деб билади. Унинг ислом таълимоти, ақидаларини ҳам яхши ўрганганлигини "Мубаййин" номли асаридан билишимиз мумкин. Ҳатто "Бобурнома"да аҳли сунна ва жамоа ақидаси бўйича олимлар Абулҳасан Ашъарий ва Абу Мансур Мотуридий, "Саҳиҳи Бухорий" соҳиби Исмоил Бухорий, "Ҳидоя" муаллифи Бурҳониддин Марғиноний ҳақида ҳам сўз юритиб, бу олимларнинг асарларига юксак баҳо беради.

"Бобурнома" асарида кўплаб тарихий шахслар ҳақида маълумотлар қайд этилган. Жумладан, Мирзо Улуғбек, Абдураҳмон Жомий, Алишер Навоий, Султон Али Машҳадий, Камолиддин Беҳзод, Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор, Мавлоно Қози ва бошқа кўплаб олимлар, машойихлар, шоирлар номи катта эҳтиром билан тилга олинади.

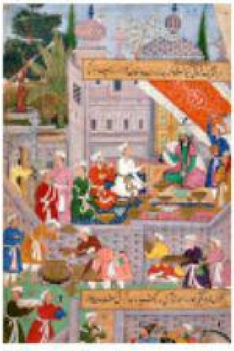

"Бобурнома"ни ўқиган инсон унинг серқирра шахс — ҳукмдор, сиёсатчи, моҳир саркарда, шоир ва ёзувчи, бир сўз билан айтганда, ўз даврининг қаҳрамонларидан бири бўлганига амин бўлади.

Бобур ҳақида муайян адабиётлар яратилган бўлса-да, бу серқирра шахс тарихини ҳар томонлама ўрганиш, бир сўз билан айтганда, унинг тарихий портретини барча жозибаси билан тиклаш керак. Бу эса олдимизда турган асосий вазифалардан биридир.

Заҳириддин Муҳаммад Бобурдек инсонларни берган бу миллат яна кўплаб фидойи олиму адибларни, ватанпарварларни дунёга келтиради. Бобур сингари тарихимизда муносиб из қолдирган, илм-маърифат, миллат келажаги учун умрини бахшида этган маърифатпарварлар сиймосини абадийлаштиришга қўл урган инсонларни миллат ҳар доим севиб ардоқлайди.